

Redakcja naukowa
Anna Pawlak, Beata Skwarek,
Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

**W TROSCIE O ROZWÓJ I BEZPIECZEŃSTWO DZIECKA
WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE
ASPEKTY SPOŁECZNO-PRAWNE**

WYDAWNICTWO
AEH

**W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka
we współczesnym świecie.
Aspekty społeczno-prawne**

Redakcja naukowa:

Anna Pawlak, Beata Skwarek, Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

Legnica – Warszawa 2022

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Publikacja finansowana ze środków Firm GATES POLSKA Sp. z o. o.,
Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A., Koleje Dolnośląskie S.A.

Recenzenci:

prof. dr hab. Joanna Konarska
prof. dr hab. Olga Suchomlińska

Copyright © 2022 by Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie
Copyright © 2022 by Collegium Witelona Uczelnia Państwowa

Projekt okładki:
Zbigniew Gol

Collegium Witelona Uczelnia Państwowa
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 22 80 do 83
uczelnia@collegiumwitelona.pl
www.collegiumwitelona.pl
www.wydawnictwo.collegiumwitelona.pl

Korekta, skład i łamanie:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie „Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04
www.wa.legnica.edu.pl

ISBN 978-83-66552-55-5

Wydawnictwo
Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej
ul. Okopowa 59
01-043 Warszawa

Spis treści

Table of contents	7
Słowo od redaktorów	11

Część I

RODZINA I DZIECKO

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

Konstytucyjne prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniemami	15
--	----

Stanisław Leszek Stadniczeńko

Błędne rozumienie osobowej natury człowieka i uwarunkowania destrukcyjne rodziny we współczesnej cywilizacji	39
--	----

Marek Michalak

Zagrożenie praw dziecka podczas pandemii koronawirusa	57
---	----

Жанна Стельмашук, Надія Гринькова, Аліна Ваколюк

Відповідальне батьківство: теоретичні аспекти	69
---	----

Тетяна Ципан

Соціально-правові та педагогічні основи виховання дітей у сім'ї	85
---	----

Ольга Павелків

Сімейне виховання в системі освіти Японії	109
---	-----

Оксана Петренко

Ідеї дитиноцентризму в зарубіжній педагогічній теорії: актуалізація проблеми вільного виховання	131
---	-----

Сергій Петренко

Оволодіння цифровою грамотністю і безпека дітей в цифровому просторі: актуалізація проблеми	155
---	-----

Część II

SZKOŁA I BEZPIECZEŃSTWO UCZNIÓW

Ольга Поліщук, Юлія Шалівська

Особливості формування моральних переконань учнів в умовах
 нової української школи 183

Роман Павелків, Іванна Хомич

Психологічні передумови розвитку суспільно значущої поведінки
 в молодшому шкільному віці 200

Інна Петренко

Вимоги до формування безпечного простору шкільної кімнати
 початкової школи у контексті Концепції Нової української школи 217

Віталій Павелків, Катерина Павелків, Віктор Панасюк

Психолого-педагогічні умови попередження ризикованої поведінки
 у учасників молодіжних субкультур 227

Людмила Баліка

Теоретичні основи формування культури екологічної поведінки
 учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Bezpieczeństwo w serwisach społecznościowych w opinii uczniów
 liceum ogólnokształcącego 265

Світлана Бричок

Теоретичні основи проблеми виховання культури безпеки
 життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти 289

Віта Боса

Підготовка майбутніх філологів в Україні засобами сучасних
 інформаційно-комунікаційних технологій: методологія проблеми 309

Łukasz Trzeciak

Polskie regulacje prawne dotyczące kierowania hulajnogą elektryczną
 i urządzeniem transportu osobistego przez dzieci 329

Część III

ASPEKTY SOCJALNO-PRAWNE

Elżbieta A. Maj	
Socjalna ochrona dziecka w perspektywie podstawowych praw człowieka	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Praca socjalno-wychowawcza z rodziną we współczesnych warunkach: kontekst polsko-ukraiński	349
Наталія Коляда	
Дитячий рух у просторі соціального життя	363
Любов Нечипорук	
Соціальна робота з безпритульними дітьми	375
Григорій Пустовіт	
Теоретико-прикладні засади соціального захисту дітей і учнівської молоді в закладах позашкільної освіти	391
Світлана Щудло, Ірина Мірчук, Оксана Зелена	
Небезпеки вільного часу у підліткових практиках у період пандемії COVID-19 (на матеріалах міжнародного соціологічного проєкту)	413

Część IV

GŁOS STUDENTÓW

Marta Olszewska	
Andrzej Frycz Modrzewski o roli wychowania człowieka	429
Катерина Попова	
Когнітивний і виховний потенціал полікультурної освіти	439
Ірина Поліщук	
Т. Д. Дем'янок про роль громадських організацій у системі превентивного виховання дітей	453
Informacje o autorach	465

Table of contents

A word from the editors 11

Part I

FAMILY AND CHILD

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

The constitutional right of parents to provide their children with a moral and religious upbringing and teaching in accordance with their convictions 15

Stanisław Leszek Stadniczeńko

The erroneous understanding of the personal nature of man and the conditions for the family destruction in modern civilization 39

Marek Michalak

Threats to children's rights during the coronavirus pandemic 57

Zhanna Stelmashuk, Nadiya Hrynkova, Alina Vakoliuk

Responsible attitude: theoretical aspects 69

Tetiana Tsipan

Socio-legal and pedagogical basis raising children in the family 85

Olha Pavelkiv

Family education in japan's education system 109

Oksana Petrenko

Ideas of child centrism in foreign pedagogical theory: actualization of the problem of free upbringing 131

Serhii Petrenko

Digital literacy and child safety in the digital space: actualizing the problem 155

Part II**SCHOOL AND PUPIL SAFETY****Olga Polishchuk, Yulia Shalivska**

Features of formation of moral beliefs of students in the conditions
of the new ukrainian school 183

Roman Pavelkiv, Ivanna Khomych

Psychological prerequisites for the development of socially significant
behavior in primary school age 200

Inna Petrenko

Requirements for the formation of a safe space of the school room
of primary school in the context of the concept of the new ukrainian school 217

Vitaliy Pavelkiv, Kateryna Pavelkiv, Viktor Panasiuk

Psychological and pedagogical conditions of risky behavior prevention
of youth subcultures participants 227

Lyudmila Balika

Theoretical fundamentals of formation of culture of ecological behavior
of primary school students by means of interactive technologies 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Security in social networking services in the opinion of students
from the general secondary school 265

Svitlana Brychok

Theoretical essentials of the problems of the upbringing of the culture
of life safety of applicants of higher pedagogical education 289

Vita Bosa

Preparing future philologists in ukraine with the use of modern information
and communication technologies: a methodology of the problem 309

Łukasz Trzeciak

Polish legal regulations regarding the driving of an electric scooter
and personal transport device by children 329

Part III
SOCIAL AND EDUCATIONAL ASPECTS

Elżbieta A. Maj	
Social protection of a child in terms of fundamental human rights	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Social and educational work with the family in contemporary conditions: the polish-ukrainian context	349
Nataliia Koliada	
Children's movement in the space of social life	363
Nechiporuk Lyubov	
Social work with homeless children	375
Hryhorii Pustovit	
Theoretical and applied principles of social protection of children and student youth in extracurricular education institutions	391
Svitlana Shchudlo, Iryna Mirchuk, Oksana Zelena	
Dangers of free time in adolescent practices during the covid-19 pandemic (On the international sociological project)	413

Part IV**STUDENTS' VOICE**

Marta Olszewska	
Frycz Modrzewski – the Role of (Human) Upbringing	429
Kateryna Popova	
Cognitive and educational potential of multicultural education	439
Iryna Polishchuk	
T.D. Demianyuk on the role of non-governmental organizations in the system of preventive education of children	453
Information about the authors	465

Тетяна Ципан

Рівненський державний гуманітарний університет
e-mail: tetiana.tsipan@rshu.edu.ua

Соціально-правові та педагогічні основи виховання дітей у сім'ї

РЕЗЮМЕ

У статті схарактеризована нормативно-правова база з питань сімейного виховання та напрями державної сімейної політики в Україні. Зазначено, що сім'я є важливим інститутом становлення, розвитку і виховання дитини, головним носієм соціокультурної практики, збереження традицій, цінностей, трудових навичок, моральних принципів, норм і правил поведінки. Схарактеризовано чинники, які впливають на стилі батьківського виховання. Визначено та схарактеризовано функції сучасної української сім'ї. Розкрито сутнісні характеристики партнерської взаємодії сім'ї і школи у вихованні дітей.

Ключові слова: сімейне виховання, державна сімейна політика, батьківська позиція, стилі виховання, діти, види сімейних взаємин, партнерська взаємодія, інноваційні методи сімейного виховання.

Актуальність проблеми

Сім'я – важливий соціальний інститут соціалізації та виховання дітей. Як мікроструктура суспільства сім'я відчуває на собі вплив всіх процесів, які відбуваються в суспільстві. Це той осередок суспільства, в якому з раннього дитинства відбувається прилучення дитини до конкретних норм і правил спільної життєдіяльності, набувається той досвід спілкування, який дозволяє індивіду стати повноцінним членом суспільства. Функціонування сім'ї ґрунтується на низці нормативно-правових документів.

Аналіз нормативно-правової бази з питань сімейного виховання. У Сімейному Кодексі України зазначається, що «сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки»¹. Такий сімейний союз ґрунтується на шлюбі, родинності, вихованні дітей, характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою. Тобто, сім'я – це складна система взаємопов'язаних відносин, що впливає на розвиток дитини, формування її соціальних якостей. Саме в сім'ї закладаються її духовні цінності, життєвий досвід, навички, що формують менталітет нації.

¹ *Сімейний Кодекс України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>, дата звернення: 5.11.21 р.

Важливість сім'ї як інституту виховання зумовлена тим, що в ній дитина перебуває упродовж значної частини свого життя, і за тривалістю та важливістю її впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може з нею зрівнятися. Сім'я як виховне середовище є джерелом невідтворюваного в будь-яких інших обставинах емоційно-психологічного мікроклімату, що ґрунтується на неповторній близькості вихователя і вихованця; розвиває родинні, дружні, дозвіллеві взаємостосунки; формує ставлення до трудової діяльності і здійснює керівництво ними².

Сімейне виховання – це складна система виховання й освіти, що складається в умовах конкретної сім'ї силами батьків і родичів. На нього впливають стиль та спосіб життя, кількість членів сім'ї, емоційно-психологічне ставлення до дитини, спадковість, фізіологічне здоров'я дітей і батьків, матеріально-економічна забезпеченість сім'ї та її соціальний статус у суспільстві, місце проживання, взаємостосунки з родичами та найближчим соціальним оточенням. І хоча все це знаходиться в органічному взаємозв'язку, проте в кожному конкретному випадку проявляється по-різному.

Функціонування будь-якої сім'ї спрямоване на реалізацію завдань, пов'язаних із: створенням умов для зростання, розвитку і самореалізації дітей, їх соціально-економічним та психологічним захистом, передачею досвіду створення і збереження сім'ї, оволодіння дітьми корисними прикладними навичками та уміннями, спрямованими на самообслуговування і допомогу близьким, формування почуття власної гідності, цінності власного «Я»; наданням допомоги в сприятливій соціалізації дитини (турбота про її соціальний статус, освіту, дотримання прав і обов'язків); формування досвіду емоційно-моральних взаємостосунків (розвиток добра, чуйності, милосердя); трудове виховання (розвиток працьовитості, відповідального ставлення до праці), допомога у виборі професії; турбота про загальнокультурний та інформаційний розвиток, забезпечення соціальної компетентності дитини; підготовка дітей до самостійного сімейного життя, виховання дитини як майбутнього сім'янина.

Сімейне виховання більш емоційне за своїм характером, ніж будь-яке інше виховання, бо «провідником» його є батьківська любов до дітей, що викликає відповідні почуття дітей до батьків.

Держава великою мірою зацікавлена у сприятливому виховному впливові сім'ї на зростаючу особистість. Цю позицію вона реалізує шляхом упровадження державної сімейної політики, яка розглядається як «система механізмів, за допомогою яких держава створює умови для забезпечення життєдіяльності сім'ї, її захисту, якщо вона цього потребує»³. Необхідність реалізації державної сімейної політики зумовлена соціально-економічними та політичними потребами. Оскільки сім'я – це посередник у розв'язанні існуючих проблем суспільства, збереженні моральних основ, соціалізації дітей, розвитку культури та економіки, то суспільство зацікавлене у такій сім'ї, яка здатна виробити та реалізувати власну життєву стратегію, забезпечити не лише своє виживання, а й її розвиток.

Сучасна сімейна політика в Україні зорієнтована на стабілізацію сім'ї, зниження рівня розлучень; підвищення престижу сім'ї та сімейних цінностей у масовій

² Т. С. Ціпан, *Партнерська взаємодія в діаді «сім'я – школа»*, „Інноватика у вихованні” Зб.наук. пр. Вип. 13. Том 2, упор. О. Б.Петренко, редкол.: О. Б.Петренко, Н. Б.Грицай. Т. С.Ціпан та ін., РДГУ, Рівне 2021, С. 176–185.

³ *Концепція державної сімейної політики*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text..>, дата звернення: 6.11.21 г.

свідомості; забезпечення розумово і фізично здорового потомства, орієнтація на середньодітну сім'ю; підвищення виховного потенціалу сім'ї; адаптацію сім'ї до ринкових умов життя.

Реалізація сімейної політики в Україні здійснюється шляхом законодавчого забезпечення, низки економічних заходів, соціальною роботою з сім'єю.

Державою визначено два *підходи* у розв'язанні проблем сім'ї:

- **вузький** – передбачає розгляд конкретних проблем сім'ї в певних сферах життєдіяльності (він реалізується державою в основному на місцевому рівні і передбачає розробку та упровадження програм місцевого значення;
- **широкий** – передбачає узгоджені дії для розв'язання глобальних проблем сім'ї, інтеграцію різноманітних зусиль для задоволення потреб сім'ї. Цей підхід реалізується на загальнодержавному рівні шляхом упровадження та реалізації Концепції державної сімейної політики, яку розроблено на основі законодавства України з питань надання допомоги та підтримки сімей тощо).

Звідси випливає, що державою інститут сім'ї розглядається з позиції національної безпеки та реалізації інноваційних стратегій розвитку в країні. Аналіз Конституції України, Сімейного Кодексу України, законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Державної програми забезпечення рівних прав чоловіків та жінок, Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації», Концепції сімейного виховання в системі освіти «Щаслива родина», Концепції «Нова українська школа», Листа МОН України *Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів середньої освіти з батьками вихованців* та інших засвідчує їх орієнтацію на підвищення цінностей сімейного способу життя, ціннісного ставлення до сім'ї, співпрацю сім'ї та закладу освіти у справі виховання дітей.

Правовідносини між батьками і дітьми регулюються також такими міжнародними документами, як Загальна декларація прав людини, Декларація прав дитини і Конвенція про права дитини тощо.

Зокрема, у Загальній декларації прав людини увага акцентується на тому, що: «Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави» (стаття 15); «...материнство і дитинство дають право на особливе піклування й допомогу. Усі діти, народжені в шлюбі і поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом» (стаття 25). А принцип 6 цього документу передбачає таке: «Дитина для повного й гармонійного розвитку особистості потребує любові і розуміння. Вона має, якщо це можливо, рости під опікою та відповідальністю своїх батьків, в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості»⁴.

У Конвенції ООН про права дитини зазначено:

Стаття 1. «Держави-учасниці цієї конвенції поважають відповідальність, права та обов'язки батьків і у відповідних випадках членів розширеної родини або громади, як це передбачено за місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, які несуть за законом

⁴ Загальна декларація прав людини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.., дата звернення: 6.11.21 г.

відповідальність за дитину, належним чином управляти дитиною у здійсненні нею визначених цією Конвенцією прав і робити це відповідно до здібностей дитини, що розвиваються»;

Стаття 8. «Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження своєї індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я і родинні зв'язки, як і передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання»;

Стаття 12. «Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати свої власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, які стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до віку та зрілості дитини»;

Стаття 13. «Дитина має право вільно висловлювати свою думку; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї різного виду, незалежно від кордонів, в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва або за допомогою інших засобів на вибір дитини»;

Стаття 18. «Держави-учасниці докладають усіх можливих зусиль для того, щоб забезпечити визнання принципу спільної й однакової відповідальності обох з батьків за виховання та розвиток дитини. Якнайкращі інтереси дитини є предметом їхньої головної турботи»⁵;

Стаття 27. «Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини»⁶.

Як бачимо, відповідно до «Конвенції ООН про права дитини, кожна дитина має право на безпечне та щасливе життя, на батьків і право на особливу турботу й допомогу. У сім'ї, як основному осередку суспільства, де відбувається цілеспрямований процес виховання і планомірний розвиток дітей, для благополуччя дітей, має бути особливий захист. Конвенція застерігає батьків від авторитаризму в сімейному вихованні. Якщо ж вони жорстоко поводяться з дитиною або не турбуються про неї, якщо навмисне чи ненавмисне наносять шкоду фізичному чи моральному здоров'ю дітей, відповідні компетентні органи на підставі судового рішення позбавляють їх батьківських прав, а дітей відправляють на виховання в державні установи.

Лише такі умови можуть підготувати дітей до самостійного життя у суспільстві і виховати їх в дусі загальнолюдських ідеалів, у дусі миру і власної гідності.

Батьки несуть основну відповідальність за забезпечення у межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов, необхідних для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. Дитина має бути повністю підготовленою до самостійного життя в суспільстві і вихованою в дусі ідеалів миру, гідності, терпимості, свободи, рівності й солідарності, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй.

Вітчизняні нормативні і законодавчі акти, які регламентують становище дітей в Україні, виховні функції батьків, роль сім'ї у формуванні особистості дитини узгоджені з вищезазначеними документами.

Зокрема, в Конституції України зазначається, що «сім'я, дитинство, материнство

⁵ Конвенція ООН про права дитини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021, дата звернення: 8.11.21 г.

⁶ Конвенція ООН про права дитини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021, дата звернення: 8.11.21 г.

і батьківство охороняється державою»⁷(стаття 51). Вона зобов'язує батьків утримувати дітей до їх повноліття (стаття 51) і попереджує, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом»⁸ (стаття 52).

Одним з основних принципів виховання дітей в сім'ї, що закріплені законодавством, є надання кожному із подружжя рівних прав і обов'язків стосовно дітей. Це означає, що всі питання життя і розвитку дітей батьки вирішують спільно, ніхто з них не має переваги над іншим. А до матерів і батьків, які не виконують свій обов'язок перед дітьми, може бути застосоване суворе моральне покарання – позбавлення батьківських прав. Причиною для такого рішення може слугувати жорстоке поведіння з дітьми, аморальний вплив на них, антисуспільна поведінка батьків: алкоголізм, наркоманія, проституція, хуліганство, важкі психічні розлади. Як бачимо, цей принцип гарантує захист дітей від прояву батьківського егоїзму, слугує базою для об'єктивних, розумних рішень, забезпечує найкращі умови для врахування інтересів дітей.

Серед основних положень Сімейного Кодексу України виокремлюються такі: зміцнення сім'ї як соціального інституту і союзу конкретних осіб, побудова сімейних стосунків на паритетних засадах, на взаємній любові та повазі, взаємодопомозі й підтримці, захист прав матері й батька, забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, захист кожної дитини, яка позбавлена батьківської опіки, надання їй можливостей для духовного та фізичного розвитку⁹.

Законом України «Про охорону дитинства» заборонено будь-які покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, що принижують людську гідність дитини, право на захист від усіх форм насильства. Стаття 10. «Кожній дитині гарантовано право на свободу, особисту недоторканність і захист гідності. «Дисципліна і порядок у сім'ї мають ґрунтуватися на принципах взаємоповаги та справедливості, виключати приниження честі та гідності дитини. Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів». Стаття 11. «Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Батько і мати мають рівні права й обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини». Стаття 12. «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право й зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці»¹⁰.

У Статті 59 Закону України «Про освіту» чітко прописана відповідальність батьків за розвиток дітей. Батьки зобов'язані:

⁷ Конституція України, URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html, дата звернення: 5.11.21 г.

⁸ Ibidem.

⁹ Сімейний Кодекс України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>, дата звернення: 5.11.21 г.

¹⁰ Закон України «Про охорону дитинства», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>, дата звернення: 15.11.21 г.

- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, повагу до держави і рідної мови, сім'ї, старших за віком, народних обрядів та звичаїв;
- виховувати повагу до національно-історичних, культурних цінностей українських та інших народів, любов до своєї країни;
- сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти, забезпечувати повноцінну домашню освіту;
- виховувати повагу до законів, основних свобод людини¹¹.

Як бачимо, згідно цього документу, на перше місце ставиться завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини. Його вирішення можливе за умов належного способу життя батьків, дотримання норм загальнолюдської моралі у поведінці і спілкуванні усіх членів сім'ї.

В Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» зазначено, що «соціальний інститут сім'ї є основним у суспільстві, він формує наступні покоління та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток і процвітання як громадянина, так і всієї держави¹². В ній же визначені мета, завдання та основні напрями сімейного виховання.

Основними завданнями сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є:

- виховання в дітей гуманності (поваги до людей, співчуття і чуйності, доброзичливого ставлення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури; свідомого громадянина-патріота своєї Батьківщини, чесного трудівника, гарного сім'янина;
- формування загальнолюдських ідеалів любові, доброзичливості, справедливості, чуйності, чесності і порядності, поваги до свого способу життя на основі моральності, культури, краси;
- залучення дитини до здорового способу життя і формування в неї відповідних цінностей, умінь і навичок¹³.

Із визначених завдань випливають основні напрями сімейного виховання:

- гуманність і милосердя до дитини, тобто діти повинні зростати і виховуватися в атмосфері доброзичливості, любові та щастя;
- батьки повинні розуміти і приймати свою дитину такою, якою вона є, сприяти всебічному розвитку її якостей;
- дотримання діалектичної єдності щирої поваги до особистості дитини та високої вимогливості до неї;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини (виховні впливи і розподіл сімейних ролей мають вибудовуватися з огляду на вікові, статеві та індивідуальні особливості дитини);

¹¹ Закон України «Про освіту», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, дата звернення: 15.11.21 г.

¹² Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина», URL: https://osvitagorodenka.at.ua/load/vikhovna_robota/konceptcija_simejnogo_vikhovannja_v_sistemi_osviti_ukrajini_shhasliva_rodina/10-1-0-265, дата звернення: 15.11.21 г.

¹³ Ibidem.

- залучення дітей до життєдіяльності сім'ї як рівноправних учасників (суб'єкт – суб'єктні батьківсько-дитячі відносини);
- оптимістичність і демократичність батьківсько-дитячих взаємин;
- послідовність та єдність батьківських вимог¹⁴.

Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття, 2005) серед низки завдань визначає й такі: «Сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей. На етапі раннього родинного виховання батьки як перші педагоги покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу»¹⁵.

Як бачимо, сімейна політика передбачає відповідальність за виховання дітей, забезпечення відносин рівноправності між усіма членами сім'ї, повагу до прав кожної дитини та її гідності.

Аналіз останніх досліджень з проблеми

Проблема виховання дітей у сім'ї знаходиться в полі зору як вітчизняних філософів, педагогів, психологів, соціологів, так і зарубіжних. Здійснимо теоретичний огляд наукових досліджень, в яких відображені різні аспекти організації роботи з сім'ями: соціально-педагогічний, психолого-педагогічний та практико-орієнтований.

Соціально-педагогічний аспект відображений в таких наукових дослідженнях: теорія і практика соціально-педагогічного супроводу сім'ї (К. Бочарова, Н. Старосельська, Т. Федяк, П. Черкасова); діагностика готовності до соціально-педагогічного партнерства (Б. Костюк, Б. Гриб); труднощі становлення соціально-педагогічного партнерства (С. Маменко, Ю. Тульчинський, С. Радич); соціально-педагогічна діяльність працівників соціальних служб у роботі з сім'ями різних типів (А. Капська, О. Карпенко, Л. Мітик); шляхи взаємодії сім'ї з іншими соціальними інститутами (В. Борис, Т. Кулікова, Я. Струменко).

Психолого-педагогічний аспект чітко окреслений в таких наукових дослідженнях: психолого-педагогічні основи виховання молодших школярів у сім'ї (А. Борисенко, О. Докукіна, Б. Ковбас, Т. Петранчук, М. Коротасєва, Я. Чоповенко); моральні аспекти проблеми сімейного виховання (Г. Вовчок, А. Нікітіна, Н. Кононенко, С. Корнієнко); підготовка педагога до взаємодії з сім'єю школяра (С. Гребенюк, Ф. Демидюк, Н. Ільїна, А. Маркова, О. Шостакович).

Практико-орієнтований аспект: методичні засади сімейного виховання (Г. Антоненко, Б. Василенко, Т. Дармо, С. Мальковська, А. Харчев); взаємодія освітніх установ з сім'ями і членами сім'ї між собою (Т. Алексєнко, Т. Вовк, П. Півненко); інноваційні форми та методи виховання неповнолітніх у сім'ях (Ф. Сипало, Л. Хандучко, Т.Ціпан); керівна позиція закладу освіти щодо співпраці сім'ї і школи у вихованні дітей (Т. Костюкова, М. Грибоєдова) тощо.

Виокремимо окремий напрям наукових досліджень, що стосується педагогічної взаємодії сім'ї та школи у вихованні дітей. Як наукова категорія поняття «педагогічна

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>, дата звернення: 15.11.21 г.

взаємодія досліджувалася такими сучасними вченими: В. Байрученко, М. Євтухом, Г. Крайневою, В. Курило, О. Микитюком, Н. Побірченко, О. Рацулом, О. Рудницькою. Сутнісні характеристик педагогічної взаємодії сім'ї і школи у вихованні дітей висвітлили у своїй праці О. Антипова, Ю. Грицкова, О. Савченко, М. Ніколенко, Т. Потапчук, В. Тименко. Напрями взаємодії сім'ї, школи та громадських організацій відображені в наукових працях Т. Алексеєнко, А. Марушкевич, В. Павленчик. Теоретико-методологічним засадам формування культури родинних взаємин у сучасних сім'ях присвятили свої наукові дослідження С. Боровська, Т. Коростів, У. Ситник, І. Ільчук та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кожна окремо взята сім'я, володіючи різними можливостями та суспільним потенціалом, є первинним культурним і психосоціальним середовищем, певною моделлю поведінки та взаємодії з іншими соціальними системами. У сім'ї діти засвоюють погляди та моральні цінності своєї культури, включаються у відносини емоційної підтримки та турботи, переживають свої перші соціальні конфлікти, вчаться координувати свою точку зору та оточуючих, відстоювати свою позицію, діяти спільно з іншими, поступатися та шукати компроміси. Сім'я готує дітей до того, щоб вони стали компетентними, активними членами суспільства, а прихильність дітей до батьків слугує моделлю для спілкування з ширшим соціальним оточенням¹⁶.

І в цьому випадку велика роль відводиться батьківській позиції, яка розглядається як психологічна та виховна спрямованість матері та батька, що ґрунтується на свідомій чи неусвідомлюваній оцінці дитини, і знаходить своє вираження в певних способах та нормах взаємодії з нею; як інтегративна характеристика, що відображає сукупність емоційного ставлення батька до дитини, формуванням нової прихильності. Але крім емоційних, когнітивних та поведінкових аспектів ставлення батька до дитини, батьківська позиція також включає образ себе як батька чи матері, ставлення до себе як до батька чи матері, ступінь задоволеності батьківством¹⁷.

Зазначимо, що батьківська позиція сприймається як певна культурно задана позиція у системі сімейних взаємин. Вона має такі ознаки:

- *адекватність* (найбільш близька до об'єктивної оцінка психологічних і характерологічних особливостей дитини та вибудовування виховного впливу на основі такої оцінки);
- *гнучкість* (здатність змінювати методи та форми спілкування і впливу на дитину відповідно до вікових особливостей, конкретних ситуацій);
- *перспективність* (спрямованість виховних зусиль на майбутнє відповідно до вимог, які поставить перед дитиною подальше життя).

Прийняття батьківської позиції – поступовий процес, що пов'язаний з реалізацією у діяльності чітких, соціально значущих функцій. Серед цих функцій особливо виділимо такі:

¹⁶ Л. Берк, *Развитие ребенка*, -6е изд. СПб.: Питер. 2006. С 31.

¹⁷ О. А. Карбанова, *Психология семейных отношений и основы семейного консультирования*, Гардарика, М. 2005, С. 32–35.

- залежність вибудовування власного життя з урахуванням інтересів та потреб дитини;
- прояв турботи та підтримки у забезпеченні рівня нормального фізичного, психологічного та соціального розвитку дитини;
- відповідальність у прийнятті рішень, пов'язаних з організацією життєдіяльності дитини та оволодіння нею норм і правил соціалізації та поведінки у суспільстві;
- керівництво як випереджувальний вплив, що задає зону психічного розвитку;
- емоційне прийняття дитини – утвердження права на індивідуальність дитини, любов та прийняття його¹⁸.

Різне поєднання та реалізація зазначених функцій визначає варіанти батьківської позиції, отже й справляє відповідний вплив на особливості прихильності до дитячо-батьківських взаємин.

Ціла низка досліджень засвідчує, що визначальним чинником у формуванні позитивної батьківської позиції та прихильності є особистісні характеристики батьків. Виявлено, наприклад, що батьки, які мають вищий рівень екстраверсії, інтернальності, відкритості, доброзичливості та емоційної стабільності, а також нижчий рівень невротизму, демонструють більш прийнятну батьківську позицію, позитивне та послідовне формування прихильності до себе

Успішності в оволодінні батьківською позицією та прихильністю до них з боку дітей виступають різні моделі поведінки та взаємодії за умов міжособистісних відносин у сім'ї, які є підтримуючою базовою соціальною системою. Саме сім'я формує прихильність у дитячо-батьківських взаєминах і формує еталони соціальних комунікацій у складніших системах соціальної інтеграції.

У будь-якій сім'ї спостерігається взаємний вплив один на одного: дорослі впливають на поведінку дітей, а індивідуальні особливості дітей, включаючи стать та темперамент, також здійснюють вплив на поведінку дорослих. Ще У. Бронфенбреннер підкреслював, що у вихованні дитини повинно враховуватися взаємозворотність впливів, які діють як безпосередньо, так і опосередковано.

Безпосередній вплив проявляється в тому, що поведінка одного члена сім'ї допомагає підтримувати певний тип поведінки іншого: не тільки сімейне середовище впливає на дитину, а й дитина впливає на батьків та інших членів сім'ї. Доброзичлива, уважна дитина частіше викликає позитивні та спокійні емоції й відповідно реакції з боку батьків, тоді як розсіяну та непосидючу дитину частіше карають і обмежують свободу її дій¹⁹.

На результативність виховання в сім'ї впливає низка чинників.

Соціально-економічний чинник визначається майновими характеристиками сім'ї і зайнятістю батьків на роботі. Виховання сучасних дітей вимагає серйозних матеріальних витрат на їх утримання, задоволення культурних та інших потреб, оплати додаткових освітніх послуг. Можливості сім'ї матеріально утримувати дітей, забезпечувати їх повноцінний розвиток багато в чому пов'язані з суспільно-політичним і соціально-економічним становищем в країні.

Соціально-культурний чинник. Сімейне виховання багато в чому залежить від того, як ставляться батьки до процесу виховання: байдуже чи відповідально. Сім'я – складна

¹⁸ Г. В. Бурменская, *Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков*, МПСИ, Москва 2007.

¹⁹ Л. Берк, *op. cit.*, С 31.

система взаємовідносин між подружжям, батьками, дітьми, іншими родичами. У сукупності ці відносини становлять мікроклімат сім'ї, який безпосередньо впливає на емоційне самопочуття всіх її членів, через призму якого сприймається весь інший світ і місце кожного члена сім'ї в ньому. Залежно від того, як поводяться з дитиною дорослі, які почуття і стосунки проявляються з боку близьких людей, дитина сприймає світ доброзичливим або загрозливим. В результаті у нього виникає довіра або недовіра до світу (Е. Еріксон). Це є основою формування позитивного самопочуття дитини.

Угорський дослідник Гаті Ференц серед багатьох чинників сімейного виховання виокремив її культурний рівень, зазначивши: «На виховання дитини дуже впливає культурне становище сім'ї, прогресивний світогляд батьків, їх знання, інтерес до суспільного життя, оскільки у такий спосіб розширюється його світогляд, інтереси та знання стають багатостороннішими, характер цілеспрямованішим. Культура проявляється і в звичках: у дотриманні гігієни, ввічливості, в умінні вести приємну бесіду, з дотриманням толерантності та тактовності. Культурне середовище впливає на весь процес формування особистості, робить соціальне спілкування більш приємним, світлим і красивим»²⁰.

Техніко-гігієнічний чинник означає, що виховний потенціал сім'ї залежить від місця та умов проживання, матеріального стану житла, особливостей способу життя сім'ї. Сприятливі та комфортні умови проживання – це важливі умови виховання повноцінно-розвинутої дитини.

Демографічний чинник показує, що структура і склад сім'ї (повна, неповна, материнська, складна, проста, однодітна, багатодітна тощо) диктують свої особливості виховання дітей.

Невідповідність життя сімей вищеперерахованим чинникам призводить до появи негативних чинників сімейного виховання, які доводиться враховувати у виховному процесі:

- неадекватний вплив чинників матеріального характеру: надлишок або нестача речей, пріоритет матеріального благополуччя над духовними потребами, дисгармонія матеріальних потреб і можливостей їх задоволення, розпещеність, аморальність і протиправність сімейної економіки;
- бездуховність батьків, відсутність прагнення духовно-морального розвитку дітей;
- авторитаризм або «лібералізм», безкарність і всепрощення;
- аморальність, наявність аморального стилю взаємин в сім'ї;
- відсутність нормального психологічного клімату в сім'ї;
- фанатизм в будь-яких його проявах;
- безграмотність в педагогічному сенсі, протиправна поведінка дорослих.
- доступність інформації, яка не завжди піддається контролю з боку сім'ї;
- лібералізація статевої моралі;
- економічна диференціація сімей із дітьми;
- ослаблення виховних функцій сім'ї тощо.

Важливим соціальним аспектом будь-якої сім'ї є виконання нею низки функцій, що мають вагоме значення не тільки для окремо взятої сім'ї, а й для суспільства в цілому. Схарактеризуємо основні з них:

²⁰ Г. Ференц, *Наиболее часто встречающиеся трудности воспитания детей в семье, Проблемы воспитания детей в семье*, пер. с венг., Изд-во «Прогресс», Москва 1977, С. 65.

- *функція сексуального регулювання* полягає в упорядкуванні, спрямуванні і регулюванні сексуальних потреб членів сім'ї;
- *репродуктивна функція* забезпечує біологічне відтворення соціуму, тобто народження і виховання дітей, що забезпечує зміну поколінь. Шлюб, укладений у віці від 20 до 24 років, відповідає як законам біології і медицини, так і законам суспільного розвитку;
- *функція первинної соціалізації* сприяє формуванню основ становлення індивіда як особистості;
- *функція емоційно-психологічної підтримки* реалізується в процесі задоволення потреби особистості в близькому довірливому спілкуванні, інтимності, емоційному вираженні почуттів близьким;
- *захисна функція* виражається у спроможності здійснювати фізичний, економічний та психологічний захист членів сім'ї;
- *економічна функція* реалізується під час формування міцних економічних зв'язків між членами сім'ї в контексті ведення ними спільного господарства.

Виконувані сім'єю функції не є стабільними і незмінними. Із розвитком суспільства деякі функції втрачають свою первинну роль і значення, поступово замінюючись іншими функціями, що конкретизує положення, згідно з яким сучасна сім'я визнається багатофункціональною розвиваючою системою. Наприклад, якісно змінилася функція первинного соціального контролю. Підвищився рівень терпимості до порушень норм поведінки в сфері шлюбно-сімейних відносин: до подружніх зрад, цивільних шлюбів, позашлюбних народжень.

Найважливішою функцією сім'ї завжди була *виховна*. Виховання дитини в сім'ї – це цілеспрямований процес, поєднання об'єктивних умов і суб'єктивних чинників виховного впливу і взаємодії всіх членів сім'ї. Саме в сім'ї дитина отримує ту любов, яку не може замінити жодне ніхто і ніщо: це любов близьких людей і, перш за все, матері. Засобами виховання виступають як особистий приклад і авторитет батьків, так і сімейні традиції, цінності, гуманістична атмосфера сім'ї.

Виховання дітей у сім'ї здійснюється в таких формах:

- *латентній*, прихованій, коли дитина вбирає ті прийоми, способи, якими виховують її, а потім, стаючи дорослою, людина у своїй сім'ї відтворює ті самі способи і прийоми, якими виховували її;
- *традиційній*, прийнятій в даній культурі, пов'язаній з передачею знань, необхідних для життєзабезпечення дитини, яка здійснюється навчанням традиційними способами;
- *ситуативній*, пов'язаній з передачею батьками необхідних знань за допомогою порад і консультацій, в тому числі зі знайомими, рідними, з лікарями, вихователями, психологами та педагогами;
- *рефлексивній*, яка забезпечує аналіз багатовимірних процесів життєвої реальності, наслідків батьківських дій і вчинків, в яких дитина розглядається як самостійний суб'єкт взаємовідносин. Питання змісту освіти батьків не можуть розглядатися у відриві від соціального і освітнього контексту їх життя і життя дитини.

Вирізняють такі види *сімейних взаємин*:

- *соціально-біологічні (інтимні) взаємини* – охоплюють сферу статево-вікової структури і чисельності сім'ї, народжуваності, фізичного вдосконалення та спадковості;
- *господарсько-економічні взаємини* – включають: організацію та ведення домашнього господарства, розподіл обов'язків між членами сім'ї, матеріальне забезпечення

сімейного бюджету, турботу і догляд за маленькими дітьми, старими батьками та іншими членами сім'ї;

- *правові (юридичні) взаємини* – запобігання правопорушенням та інших антигромадських проступків дітей;
- *моральні взаємини* – охоплюють питання моральних цінностей сім'ї, перш за все любові і обов'язку, турботу про моральне виховання дітей і дорослих і їх самовиховання, а також повага до старших, терпимість та толерантність, виховання любові до праці;
- *психологічні взаємини* сприяють формуванню почуттів і міжособистісних відносин, забезпечують розвиток дитини як особистості;
- *педагогічні взаємини* – стосуються питань сімейної педагогіки і реалізації виховних функцій сім'ї;
- *естетичні взаємини* – визначають естетику поведінки, мови, одягу, житла, використання досягнень культури.

Всі види сімейних взаємин взаємопов'язані і впливають один на одного. Центральне місце в сімейних відносинах завжди займають діти.

В сімейній педагогіці вирізняють різні стилі сімейного виховання. Найбільш узагальненими є демократичний, опікувальний, потуральник, авторитарний. Такі стилі спілкування відповідають 4 тактикам виховання у сім'ї: диктату, співпраці, опіці і потуранню (невмішуванню).

При демократичному стилі сімейного виховання взаємостосунки вибудовуються за принципом довіри, рівноправності та взаєморозуміння. Сімейні конфлікти між батьками вирішуються без присутності дітей. Для таких сімей характерна відкритість сімейних стосунків, гнучкі правила розпорядку, сімейна згуртованість, відсутність секретів та таємниць між членами сім'ї, гнучкі правила розпорядку, чіткий розподіл економічної відповідальності, рівноправність при розподілі домашніх обов'язків, повага до особистого життя кожного члена сім'ї, повага та довіра. Проблеми, пов'язані з поведінкою дітей, вирішуються спільно та мирно, за участю обох батьків. При демократичному стилі взаємин у дітей формуються такі якості: любов, повага, гуманність, гордість, працелюбство, співчуття, справедливість, толерантність, терплячість, турботливість, дитячий обов'язок перед батьками, відповідальність, впевненість в собі, почуття власної гідності.

Опікувальний стиль сімейного виховання характеризується надмірною опікою і турботою про дітей з боку батьків. Насамперед батьки намагаються забезпечити матеріально своїх дітей. Моральні вчинки суворо контролюються. Всі виникаючі проблеми вирішуються батьками. Такий стиль сімейних відносин вирізняється домінуючою гіперсоціальною батьківською позицією, що характеризується відсутністю рівних прав усіх членів родини, особливо дітей, нав'язування дітям великої кількості правил та умовностей, часто безпідставне і неефективне моралізування; надзвичайна вимогливість одного або обох з батьків до інших членів сім'ї, нетерпимість до дитячих недоліків, небажання йти на компроміс під час конфліктів з дітьми, не врахування вікових та фізіологічних особливостей дітей у вихованні, несприйняття проявів «дитячості», дотримання дисципліни за рахунок сили та приниження слабших. Щоб «не зіпсувати» дитини, батьки не виявляють відкрито своїх почуттів. Як результат – діти виростають боягузами, байдужими, замкнутими, надмірно сором'язливими, невпевненими, самотніми, інфальтивними, безвідповідальними, неспроможними вирішити й найменші життєві проблеми.

При *потуральному стилі сімейного виховання* кожен живе своїм життям. Батьки пасивно ставляться до всього, що відбувається з дітьми у сім'ї та поза її межами. Інтереси та уподобання дітей батькам не цікаві. Процес виховання відбувається стихійно, і досить часто головним вихователем для таких дітей стає вулиця. При такому стилі взаємин у дітей формується озлобленість, черствість, байдужість до переживань інших, зухвалість, неспроможність вжитися в колективі однолітків тощо.

Авторитарний стиль сімейного виховання чітко проявляється при наявності сильного сімейного лідера, у ролі якого може виступати як батько, так і мати. Авторитет такого лідера пригнічує всіх в сім'ї, а особливо дітей. Лідер жорстко диктує свої умови життєдіяльності, поведінки, моралі, ігноруючи інтереси дитини. Дитина відчуває емоційне насильство, яке може перейти у фізичне. При авторитарному стилі взаємин у дітей формуються такі якості: жорстокість, зухвалість, неприязнь, брехливість, агресивність, схильність до правопорушень та вживання спиртних напоїв, бродяжництва.

Дослідники проблеми виховання дитини в сім'ї Памела С. Марр і С. Кеннеді у книзі *Виховання дітей у нетипових сім'ях* (1992) так характеризують авторитарні прояви батьків у вихованні дітей: «Жорстоке поводження з дитиною та відсутність догляду за нею – це найчастіше результат емоційної незрілості батьків, що не дозволяє їм впоратися з важкими проблемами виховання, якщо дитина погано піддається управлінню. Деякі батьки просто не розуміють закономірностей нормального дитячого розвитку, вони не мають навичок ефективної взаємодії з дитиною на різних етапах її особистісного становлення. Або ж батьки поводяться з дитиною жорстко, надмірно старанно намагаючись управляти її поведінкою. Відсутність знань, нездатність упоратися з дитиною, надмірна старанність – характерні риси, властиві інтелектуально обмеженим батькам. Батько може страждати від неврозів чи психозу. Хвороба може бути настільки серйозною, що жорстоке поводження з дитиною набуває садистського, злочинного характеру»²¹.

А Джеймс Уинделл у книзі *Дисципліна: 50 надійних способів виховання дітей* (1996) виділяє 10 його найгірших способів: 1) фізична образа; 2) примус; 3) крик; 4) вимога негайного підпорядкування; 5) бурчання; 6) нотації та поради; 7) вилив злости на дітях; 8) присоромлення та приниження; 9) підлов; 10) перебільшення провини²².

Дослідження засвідчують, що, коли батьки поводяться суворо, але терпляче, то діти підкоряються їхнім вимогам. Якщо діти йдуть на поступки, їх батьки надалі найчастіше проявляють добро та поблажливість у ставленні до дітей. І навпаки, якщо батьки виховують дітей жорстко, то діти стають некерованими. Неслухняність дітей призводить до застосування батьками покарань, що загалом негативно впливає на формування дитини. На думку Берка, діти, що перебувають в умовах постійних сварок та конфліктів між батьками, демонструють численні проблеми в поведінці – наприклад, прояв відкритої та непрямой агресії²³.

Відомо, що не завжди жорстка вимогливість у поводженні з дітьми призводить до бажаних результатів. Існують дослідження, які засвідчують, що надмірна вимогливість, жорстке виховання може призвести до дуже неочікуваних наслідків. Залякани

²¹ Марр П. С., Кеннеді С., *Воспитание с любовью и логикой*, пер. с англ., Центр общечеловеческих ценностей, Москва 1995, С. 230–231, 301 с.

²² Дж. Уинделл, *Дисциплина: 50 надёжных способов воспитания детей* / пер. с англ., Авиценна, ЮНИТИ, Москва 1996. С. 19–29.

²³ Л. Берк, *op. cit.*, С 31.

занадто вимогливими батьками діти, досить часто діють наосліп, інтуїтивно, необачно, абсолютно спантеличено, вони не вміють і не можуть дати відсіч, висловити протест на свій захист. Причина – «невідповідність вимог, що висуваються до дітей, їх потреб і прагнень, нерозуміння батьками особливостей дитячої природи»²⁴.

Порушення взаємовідносин із батьками породжують асоціальну поведінку дітей та підлітків, ускладнюючи внутрішньосімейні стосунки. Діти, що ростуть у неблагополучних, конфліктних сім'ях, характеризуються психічними змінами та відхиленням у поведінці: вони агресивні у ставленні до інших, схильні до вчинення правопорушень, вживання спиртних напоїв тощо.

Сім'я здійснює певний негативний вплив на виховання дітей, якщо поведінковий чи інший негатив закладений в генах, тобто є спадковим. Цим пояснюється той факт, що, коли навіть самі батьки усвідомлюють це і намагаються змінити становище, або й кардинально переламати ситуацію з вихованням, їм це найчастіше не вдається. Втім, на думку О. Л. Зверєвої та О. Н. Ганічева, статистично доведено, що лише 22% аномалій психіки проявляються у ранньому віці як наслідок вродженого дефекту, 78% відхилень виникають унаслідок несприятливих умов сімейного виховання. Основними причинами порушення соціалізації у сім'ї ці автори називають насамперед, розлучення батьків, депривацію, відсутність материнської турботи, гострий дефіцит сімейного тепла. Вони стверджують, що виховний процес у сім'ї – явище своєрідне, не має ні початку, ні кінця, здійснюється постійно, словом і ділом, вчинком та інтонацією. До того ж він позбавлений організованості та чіткості, властивих школам, дитячим будинкам та дитсадкам.

Соціальні потрясіння додають свою чималу дециму в деградацію сім'ї та сімейного виховання. Сім'я дуже чутлива до будь-яких глобальних змін у державі, наприклад, безробіття, зростання цін, стихійні лиха, воєнний стан тощо. Невпевнені у собі батьки перестають бути авторитетом і взірцем для наслідування своїми дітьми. Нині багато дітей та підлітків намагаються заробити грошей, виконуючи при цьому непрестижну, некваліфіковану роботу, але вигідну для них у грошовому еквіваленті. Їхній заробіток може наблизитися до заробітку батьків або навіть перевищувати його. Це один з чинників, що сприяє падінню авторитету батьків в очах підлітка. У дітей відбувається зміщення у системі життєвих цінностей. Розрив у соціальному статусі штовхає підростаюче покоління до неправової компенсації несправедливої нерівності. Сюди додається типово підліткова нездатність прощати образи та несправедливість. Підлітковий та юнацький максималізм – найсильніший мотив правопорушень. Деформація свідомості підростаючого покоління, що підсилюється та ініціюється деформацією сім'ї, проявляється у дітей та підлітків у гранично акцентованій цілеспрямованості. Така тенденція не лише знижує виховні можливості сім'ї, а й призводить до зниження інтелектуального потенціалу суспільства.

Негативно на виховну функцію сім'ї впливають також розлучення батьків, розпад великої, повноцінної сім'ї, що майже завжди призводить до незворотного руйнування емоційного здоров'я дітей, у них з'являється почуття непотрібності та самотності, гнітюче відчуття власної нікчемності та неповноцінності.

Зазначене вище сприяє поширенню неблагополучних сімей, тобто таких, які повністю або частково втратили свої виховні можливості в силу тих чи інших причин

²⁴ Н. Е. Румянцев, *Почему дети не слушаются матерей*, „Воспитание и обучение” 1912, № 1–2.

та обставин, і як результат в цих сім'ях об'єктивно чи суб'єктивно складаються несприятливі умови для виховання дитини. До таких сімей відносять: сім'ї, де батьки зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства; сім'ї з низьким морально-культурним рівнем батьків; сім'ї з стійкими конфліктами у взаємостосунках як між батьками так і між батьками та дітьми; неповні сім'ї; материнські сім'ї; сім'ї зовні благополучні, які припускають серйозні помилки у вихованні, прорахунки в системі сімейного виховання, внаслідок невміння будувати правильні взаємини між членами сім'ї, низької педагогічної культури. Причому такі помилки в системі сімейного виховання мають не ситуативний, а стійкий характер. Тобто в таких сім'ях постійно порушуються певні педагогічні вимоги до дітей.

Низка вчених зазначають, що сучасне українське батьківство залишається сімейно центричним, тобто цінності сімейності і народження дітей для українців вищі, ніж в сучасному європейському соціумі. Традиційні моделі виховання дітей при цьому поступово зникають з виховної практики повсякденності, проте, вони замінюються не ліберальними педагогічними моделями (так званими «моделями посмодерну»), а гуманістичними стратегіями батьківського виховання, визнають особистість дитини цінністю, але спираються на батьківський авторитет і батьківську відповідальність.

Переконливими є дослідження сучасних Т. Алексеєнко, яка вважає, що сім'я володіє достатнім арсеналом засобів впливу на дитину, але правильне їх застосування може бути реалізовано лише під керівництвом школи, тому що школа – це центр координації дій на дитину. Саме вона може продемонструвати батькам ефективні способи взаємодії з дітьми та допомогти їм відмовитися від неефективних методів виховання.

Батьки повинні надати школі важливу інформацію про дитину, а школа, використовуючи отримані дані, розробити план виховання дитини спільно з сім'єю.

Школа розвиває суб'єкт-суб'єктні взаємостосунки, формує позитивне ставлення школярів до навчальної діяльності та здійснює керівництво ними; визначає ставлення до світоглядних, моральних, правових цінностей суспільства; формує характер, соціальний зміст, рівень самооцінки і самокритичності; забезпечує контроль за школярами як представниками громадянського суспільства.

Тому виникає потреба у створенні атмосфери взаємопідтримки та спільності інтересів, сприятливої взаємодії у системі «педагоги – батьки». Ціннісна основа такої взаємодії – успішна самореалізація дитини, її особистісне зростання, сформована мотивації до навчання, збереження фізичного та психічного здоров'я, соціальної адаптації. Отже, одним з основних завдань сучасної вітчизняної школи вважаємо реалізацію принципу єдності сім'ї і школи у вихованні дітей, що, на нашу думку, може реалізуватися у процесі партнерської взаємодії.

Взаємодія є процесом безпосереднього або опосередкованого впливу один на одного різними соціальними об'єктами (суб'єктами), що дозволяє вийти на рівень їх взаємної обумовленості і зв'язку. Головна особливість взаємодії проявляється в причинній обумовленості, коли кожна із взаємодіючих сторін є і причиною іншої, і наслідком одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що задає вектор розвитку об'єктів (суб'єктів) і їх структур²⁵.

²⁵ *Словарь практического психолога*, 1997, С. 64.

У психолого-педагогічній науці виділяються такі тенденції співпраці сім'ї та школи:

- усвідомлення важливості тісної інтеграції сім'ї та школи для отримання якісного результату взаємодії;
- розробка наукової основи психолого-педагогічної взаємодії, що спирається на принципи і положення сучасної педагогічної науки;
- розгляд співпраці сім'ї та школи як соціально-діяльній системи, що діє за законами функціонування діяльній систем;
- розробка теорії ефективного управління системою педагогічної взаємодії школи та сім'ї;
- обґрунтування системно-діяльній підходу до організації взаємодії сім'ї і школи в сучасних умовах.

Партнерська взаємодія – це спілкування та співпраця між учителем, учнем і батьками, де всі учасники виховного процесу об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітньо-виховного процесу, відповідальними за результат»²⁶. Партнерська взаємодія передбачає регулярне інформування, освіти, консультування, а також соціальну та психологічну (іноді й психотерапевтичну) допомогу сім'ї.

Партнерська взаємодія є багатофункціональним процесом, що передбачає системне регулювання і управління. Тобто, для досягнення очікуваного результату слід створити спеціальне розвивальне середовище, що забезпечує продуктивну педагогічну взаємодію з сім'єю на основі запланованої мети і результату, в якому створені відповідні умови для вдосконалення кожного з її суб'єктів незалежно від їх потенційних можливостей, а часом і бажань, прагнень, готовності тощо.

Партнерську взаємодію у діаді «сім'я – школа» розглядаємо як таку, що характеризується:

- *цілеспрямованістю* – наявністю цілей, як правило, зовнішніх стосовно взаємодійних сторін, досягнення яких актуалізує спільне зусилля;
- *експліцитністю* – доступністю для спостереження і фіксації;
- *ситуативністю* – нестабільністю, мінливістю і залежністю тривалості, інтенсивності, норм і правил взаємодії від конкретних обставин;
- *рефлексивною багатозначністю* – усвідомленням/неусвідомленням або частково усвідомленням суб'єктивних намірів, можливостей для міжособистісної взаємодії.

У практиці реального життя партнерська взаємодія сім'ї та школи є успішною, якщо вибудована система, що передбачає такі *вектори взаємодії*:

- вивчення сімей школярів, їх освітніх та інформаційних потреб і запитів, виховного і культурного потенціалу;
- створення умов для залучення батьків до діяльності закладу середньої освіти як рівноправних суб'єктів;
- використання різних форм партнерської взаємодії, наповнення їх сучасним змістом;
- підвищення педагогічної, правової, інформаційної культури суб'єктів партнерської взаємодії;
- формування єдиного інформаційного простору, що сприяє партнерській взаємодії педагогів, дітей, батьків.

У побудові системи партнерської взаємодії сім'ї і школи ми виокремлюємо три етапи, які тісно пов'язані між собою, і є єдиним цілим, тому що ґрунтуються на загальній ідеї: створюється уявний образ, потім здійснюється його інтерпретація у вигляді

²⁶ Концепція «Нова українська школа», Київ 2016.

певного конструкту, а на завершальному етапі відбувається деталізація створюваного об'єкта з метою застосування в реальних умовах.

Перший етап – діагностико-аналітичний, під час якого здійснюється моніторинг батьківських запитів і ресурсів та власний ціннісний аудит, що уможливило визначення загальних цілей, цінностей, принципів виховання дітей в сім'ї та школі; виявлення об'єктивної оцінки розвитку особистості школяра, наявності або відсутності у педагогів, учнів та їх батьків почуття задоволеності життєдіяльністю закладу освіти та результатами процесу виховання.

На цьому етапі можуть бути використані такі методики: *Аналіз сімейних взаємин* Е.Г. Ейдемільера та В.В. Юстицька, опитувальник *Взаємодія батько-дитина* І.М. Марковської і опитувальник дитячо-батьківського емоційної взаємодії Є.І. Захарової, *Кінетичний малюнок сім'ї* Р. Бенса та С. Кауфмана, *Включений конфлікт* Ю.В. Баскіної, колірний тест відносин Є.Ф. Бажина та А.М. Еткинда, тест *Сімейна соціограма* Е.Г. Ейдемільера ін. Пропоновані методики сприятимуть виробленню об'єктивної оцінки діяльності школи, професіоналізму і компетентності педагогічного колективу в сфері співпраці з сім'єю; виявленню запитів батьків з психолого-педагогічної освіти і надання освітніх послуг та взаємин дорослих і дітей, сім'ї та закладу освіти.

На цьому етапі вивчається взаємна вигода учасників освітньо-виховного процесу на основі їх потенційних можливостей, що включають **матеріальні** можливості (готовність батьків надати фінансову чи матеріальну допомогу класу чи школі), **технічні** (готовність батьків забезпечити своїх дітей та, можливо, інших учнів класу чи школи технічними засобами навчання), **кадрові** (професійну діяльність батьків можна активно використати в позакласній виховній роботі з метою проведення профорієнтаційної роботи або залучення їх до проведення гуртків, об'єднань за інтересами тощо), **мотиваційні** (готовність батьків включитися в життя класу, школи). Важливим на цьому етапі є інформування батьківської громадськості про ексклюзивну корисність педагогічного колективу для дітей та батьків. Дуже важливо, аби батьки знали про кадровий склад школи, наприклад, про те, що в школі працюють учасники і переможці всеукраїнських і міжнародних освітянських конкурсів, що школа бере участь у цікавих освітніх проєктах або є експериментально-дослідним майданчиком, що школа створює сприятливі умови для розвитку здібностей та талантів учнів, залучаючи їх до позакласної виховної роботи тощо. Визначення взаємної користі всіх учасників освітньо-виховного процесу дозволяє виявити позитивний досвід сімейного виховання, наявні проблеми, а також розподілити зусилля сторін для досягнення очікуваного позитивного результату в спільній роботі. Результати діагностики визначають стратегію щодо оптимізації взаємодії сім'ї і школи упродовж усього періоду навчання дитини в закладі середньої освіти. Результат першого етапу – інформаційна відкритість всередині шкільно-сімейного простору, двостороннє бажання і прагнення здійснювати партнерську взаємодію.

Другий етап – організаційний – передбачає створення умов для залучення батьків до діяльності закладу середньої освіти як рівноправних суб'єктів. Однією з таких умов є формування довіри, яка своєю чергою реалізується при наявності трьох основних чинників: дотримання етичних норм і домовленостей; підтримка тих, у кого необхідно викликати довіру; результативність.

Третій етап – діяльнісно-практичний – характеризується безпосередньою взаємодією, коли вчителі і батьки, визначившись з напрямками партнерської взаємодії і ресурсами як рівноправні партнери, використовують різні її форми. Батьки беруть активну участь у процесі вироблення і прийняття стратегічних для школи рішень, у формуванні стилю шкільного життя (як сукупності норм, правил, що зберігають і розвивають стійкий

порядок взаємостосунків між учасниками освітнього процесу, склад функцій і традиції школи), реалізації розроблених програм спільної діяльності на основі добровільності, довготривалості і взаємної відповідальності. У процесі спільної діяльності особливої актуальності набувають наявність зворотного зв'язку і відкритість каналів комунікації.

Оскільки партнерська взаємодія пронизує усі ланки навчання та виховання школяра, то, спираючись на сучасні психолого-педагогічні дослідження сучасних вітчизняних вчених, а також Програму «Нова українська школа нами визначені основні методи співпраці сім'ї та школи у вихованні дітей. (gdzie koniec cytatu?)

Партнерська взаємодія в діаді «сім'я – школа» ґрунтується на використанні інтерактивних методів співпраці, що передбачає організацію і розвиток конструктивного діалогу, сприяє взаєморозумінню, взаємодії в розв'язанні спільних і значущих для кожного завдань. Результат партнерської взаємодії на цьому етапі – сформовані психолого-педагогічні знання, кінцевим результатом якого є вищий рівень педагогічної культури батьків; сформована мотивація до свідомого відповідального батьківства та усвідомлена співпраця зі школою, організація успішної партнерської взаємодії у вихованні дітей; сформоване почуття приналежності батьків до шкільного освітнього простору.

З огляду на вищезазначене, педагогічна взаємодія школи і сім'ї розглядається нами як спеціально організована (вибудована) система впливів, зв'язків, відносин, узгоджених дій і контактів педагогів і батьків, спрямованих на активізацію спільної діяльності педагогів і батьків у процесі виховання дітей та учнівської молоді, а також сприятливих умов для особистісного розвитку і зростання дітей, організації активного життя школярів. Тому, основним завданням педагога в організації взаємодії з батьками є активізація педагогічної, виховної діяльності сім'ї, надання їй цілеспрямованого, суспільно значущого характеру.

Під активізацією педагогічної взаємодії школи та сім'ї ми розуміємо процес, що сприяє:

- виробленню педагогічної позиції педагогів і батьків для вирішення спільних питань і завдань виховання на основі інтеграції навчальної і виховної діяльності;
- творчому втіленню теоретичних знань і практичних умінь у практику виховання, виробленню мотиваційної потреби до продукування принципово нових форм, методів і засобів шкільно-сімейного виховання;
- розвитку здатності педагогів і батьків до свідомого і узгодженого регулювання процесу виховання школярів, внесення своєчасної корекції в виховний процес на основі педагогічної рефлексії.

Практика засвідчує, що в закладах середньої освіти превалюють традиційні форми організації педагогічної освіти батьків: конференції, лекції, дискусії (диспути), подекуди – робота батьківських клубів. Проте в нинішніх умовах, коли значно зріс освітній рівень батьків, необхідно відійти від традиційних поглядів, форм, методів і змісту роботи з батьками. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку нових шляхів і способів організації педагогічної взаємодії сім'ї та школи у вихованні дітей.

Вважаємо, що при виборі форм взаємодії з батьками слід враховувати:

- корелятивність форми роботи з батьками і «духу часу». Тобто, це традиційні форми, які передбачають, що батьки займають позицію пасивного слухача, які просто за своєю певні знання. Чи це активні форми, які передбачають активну, творчу позицію батьків, які в процесі спілкування (обговорення, дискусії) конструюють нову модель взаємодії та взаємостосунків і на основі всебічного аналізу проблеми;

- узгодженість або гармонійність обраної форми роботи зі змістом. Мова йде про способи подання актуальної інформації з проблем шкільно-сімейного виховання: лекція не матиме очікуваного ефекту, якщо її прослухає незначна частина батьків, вагомий результат матиме інформація, представлена на сайті школи.

Важливою особливістю сучасної освіти є реалізація традиційних та інноваційних форм і методів освітньо-виховної роботи. Впровадження компонентів інновації, інновації формує новий тип освітньо-виховного процесу – дає свободу особистості дитини та педагога, педагога та батьків.

Інноваційний підхід до взаємодії з сім'єю стосується різноманітних напрямків роботи шкільних педагогів та базується на принципах – співпраці, відкритості, стимулювання та підтримки сімей, зворотного зв'язку, індивідуального підходу до кожної сім'ї.

Інноваційні форми роботи з батьками дітей спрямовані на забезпечення продуктивності взаємодії, співпраці з сім'єю, розвитку системи соціально-педагогічної, психологічної та духовно-моральної допомоги батьків за допомогою: встановлення партнерських взаємин з батьками дітей, об'єднання зусиль для розвитку та виховання дитини, формування атмосфери спільності інтересів; стимулювання та обогачення умінь і навичок батьків у сфері виховання, збереження їх упевненості у своїх власних педагогічних можливостях.

Інноваційними у педагогічній взаємодії школи і сім'ї вважаємо такі методи:

- аналіз конкретних ситуацій – сприяє розвитку здатності до аналізу життєвих і виховних завдань; аналізуючи конкретну ситуацію, батьки повинні визначити: чи є в ній проблема, в чому вона полягає, визначити своє ставлення до ситуації. Крім того, за допомогою цього методу з'являється можливість максимально наблизити навчальну діяльність до реальної педагогічної дійсності і пов'язати теоретичний матеріал з практичною діяльністю;
- конфлікт-метод ґрунтується на тому, що рефлексивна організація навчального процесу передбачає виявлення труднощів, які виникають під час занять. Для виявлення цих труднощів використовуються провокаційні прийоми, а реакції на ці порушення стають предметом обговорення. Цей метод в ситуації «тут і зараз» дозволяє виявити реальну проблему, продемонструвати реальний процес, під час вирішення яких здійснюється самовизначення кожного учня. Чим активніше проявляє себе батько, тим оптимальніше здійснюється процес навчання та виховання;
- метод бліц-гра дозволяє оволодіти законами спілкування. З допомогою такого методу моделюються кілька процесів: по-перше, зняття емоційної напруги, небажання активно мислити, творити, спілкуватися; подолання страху перед невизначеністю; по-друге – генерування нових ідей, які найкраще задовольняли б вимоги вдосконалення діяльності; проектування їх на можливі ідеї інших учасників, можливість аргументувати і доводити;
- ігрове проектування – активний метод, що характеризується наявністю дослідницької або методичної проблеми (завдання), розподілом учасників на міні-групи для вироблення ними варіантів вирішення поставленої проблеми (завдання), проведенням заключного засідання, на якому із застосуванням методу розігрування ролей міні-групи публічно захищають розроблені варіанти рішень;
- ігри інтенсивного навчання дозволяють не тільки оволодіти способами пізнавальної діяльності, а й ефективно і в найкоротші терміни забезпечити засвоєння певного обсягу знань, умінь і навичок. Чинниками успішності навчання при цьому є їх активність і спілкування на досліджувану тему;

- психолого-педагогічні тренінги – форма роботи з тими батьками, які усвідомлюють проблемні ситуації в родині, хочуть змінити свої взаєностосунки зі своєю дитиною, зробити їх більш відкритими і довірливими, розуміють необхідність оволодіння новими знаннями й уміннями у вихованні дитини. Тренінги як інтерактивна форма навчання дозволяють не тільки поповнити знання, але й відпрацювати практичні навички спілкування і взаємодії в сім'ї та навички побудови взаємин у такий спосіб, аби досягати очікуваних цілей²⁷.

Всезростаючий обсяг інформації, її активне використання в різних сферах діяльності, створення сучасної інформаційно-комунікаційної інфраструктури актуалізують необхідність використання в процесі педагогічної взаємодії школи та сім'ї інформаційні комунікативні технології. Їх застосування здійснюється за такими напрямками:

- застосування інформаційно-комунікативних технологій як засобу доступу до необхідної інформації та її засвоєння;
- забезпечення доступу до науково-методичної літератури з проблеми сім'ї та шкільно-сімейного виховання;
- логічне впорядкування і систематизація матеріалу;
- оперативна консультаційна допомога батькам з питань шкільно-сімейного виховання;
- створення умов для зацікавленої активної участі батьків у освітньо-виховному процесі закладів освіти.

Переваги використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі педагогічної взаємодії сім'ї і школи:

- застосування програми Power Point, за допомогою якої створюються презентації, дозволяє задіяти аудіальні і візуальні сенсорні шляхи, що сприяє кращому засвоєнню і запам'ятовуванню батьками інформації з проблем шкільно-сімейного виховання;
- створення сайту закладу середньої освіти і сайту класу, вайбер-групи, дає можливість кожному з батьків отримувати своєчасну й оперативну інформацію про особливості діяльності закладу освіти, розклад занять, позакласні та позаурочні виховні заходи, напрями роботи з батьками; підвищити рівень своєї педагогічної культури шляхом опрацювання звукових листів, відеоматеріалів з різних проблемних питань, перегляду фільмів з педагогічної тематики, участі в онлайн тренінгах, аналізу педагогічних ситуацій, перегляду презентацій і прем'єр книг тощо;
- організація онлайн взаємодії (організація віртуальних батьківських зборів, дистанційних конференцій за участю фахівців в галузі шкільно-сімейного виховання).

Педагогічна взаємодія та творча співпраця сім'ї та школи, що ґрунтується на нормативно-правоавій базі та єдності поглядів сім'ї та школи на виховання дітей створить умови для успішної самореалізації дитини, забезпечення її особистісного зростання, формування мотивації до навчання збереження фізичного та психічного здоров'я, соціальної адаптації з метою побудови єдиної системи виховання дитини у школі, сім'ї, соціумі.

²⁷ Т. Ціпан, *Інноваційні форми та методи педагогічної взаємодії школи і сім'ї у вихованні учнівської молоді, Інноватика у вихованні. Збірник наукових праць. Вип. 12 /упор. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан, Н. М. Гринькова та ін., Рівне 2020, С. 235–241, DOI <https://doi.org/10.35619/iuu.v1i12.313>.*

Бібліографія

- Берк Л., *Развитие ребенка*, -бе изд., СПб, Питер 2006, С 31.
- Бурменская Г. В., *Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков*, М.: МПСИ. 2007.
- Ференц Г., *Наиболее часто встречающиеся трудности воспитания детей в семье, Подросток. Проблемы воспитания детей в семье*, пер. с венг., Изд-во «Прогресс», Москва 1977, С. 65.
- Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>, дата звернення: 15.11.21 г.
- Загальна декларація прав людини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text, дата звернення: 6.11.21 г.
- Закон України «Про освіту», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, дата звернення: 15.11.21.)
- Закон України «Про охорону дитинства», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>, дата звернення: 15.11.21 г.
- Карабанова О. А., *Психология семейных отношений и основы семейного консультирования*, Гардарики. М., 2005, С. 32–35.
- Конвенція ООН про права дитини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021, дата звернення: 8.11.21 г.
- Конституція України, URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html, дата звернення: 5.11.21 г.
- Концепція державної сімейної політики, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text>. (дата звернення 6.11.21.)
- Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина», URL: https://osvitagorodenka.at.ua/load/vikhovna_robota/konceptija_simejnogo_vikhovannja_v_sistemi_osviti_ukrajini_shhasлива_rodina/10-1-0-265, дата звернення: 15.11.21 г.
- Концепція «Нова українська школа», Київ 2016.
- Марр П. С., Кеннеді С., *Воспитание с любовью и логикой*, пер. с англ., Центр общечеловеческих ценностей, Москва 1995, С. 230–231, 301 с.
- Румянцев Н. Е., *Почему дети не слушаются матерей*, „Воспитание и обучение” 1912, № 1–2.
- Сімейний Кодекс України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>, дата звернення: 5.11.21 г.
- Словарь практического психолога, Мн. 1997, С. 64.
- Уинделл Дж. *Дисциплина: 50 надёжных способов воспитания детей*, пер. с англ. М.: Авиценна, ЮНИТИ, 1996. С. 19–29.
- Ціпан Т., *Інноваційні форми та методи педагогічної взаємодії школи і сім'ї у вихованні учнівської молоді, Інноватика у вихованні. Збірник наукових праць. Вип. 12 /упор. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан, Н. М. Гринькова та ін. Рівне 2020. С. 235–241, DOI <https://doi.org/10.35619/iuu.v1i12.313>.*
- Ціпан Т. С., *Партнерська взаємодія в діаді «сім'я – школа». Інноватика у вихованні. Зб. наук. пр. Вип. 13, Том 2. /упор. О. Б. Петренко, редкол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін., РДГУ, Рівне 2021, С. 176–185.*

SUMMARY

Tetiana Tsipan

Socio-legal and pedagogical basis raising children in the family

The article is devoted to the problem of family upbringing in the context of state family policy. The main legal documents for family upbringing are characterized. It is noted that the family is an important institution for the formation, development and upbringing of the child, the main carrier of socio-cultural practices, preservation of traditions, values, work skills, moral principles, norms and rules of conduct. The factors influencing the style of parenting are characterized. The functions of the modern Ukrainian family are defined and characterized. The essential characteristics of the partnership between family and school in raising children are revealed.

In the article there were revealed some difficulties of parents in establishing favorable child-parent relations, which are connected with insufficient knowledge about psychological and pedagogical features of development of children of different ages, lack of uniform requirements for upbringing and undemandingness to children; inefficiency of well-known forms and methods of education and inability to use new, progressive forms, methods and means of education, etc.

It was established that the successful solution of the problems of development and upbringing of children in the family is possible under the condition of partnership. It was found that the partnership in the dyad "family – school" is characterized by purposefulness, explicitness, situationality, reflexive.

The directions of partnership interaction of family and school have been defined: studying of families, their educational and information needs and inquiries, educational and cultural potential; creating conditions for the inclusion of parents in the activities of secondary education institutions as equal subjects; use of various forms of interaction, filling them with modern content; improving the pedagogical, legal, information culture of the subjects of the educational process, the formation of a single information space that promotes partnership between teachers, children and parents.

The stages of partnership interaction (diagnostic-analytical, organizational, activity practical) and ways of their realization were distinguished.

Key words: family upbringing, state family policy, parental positions, upbringing styles, children, types of family relations, partnership interaction, innovative methods of family upbringing.

STRESZCZENIE

Tetiana Tsipan

Spoleczno-prawne i pedagogiczne podstawy wychowywania dzieci w rodzinie

W artykule opisano ramy regulacyjne dotyczące edukacji rodzinnej oraz kierunki państwowej polityki rodzinnej na Ukrainie. Należy zauważyć, że rodzina jest ważną instytucją formowania, rozwoju i wychowania dziecka, głównym nośnikiem praktyki społeczno-kulturowej, zachowania tradycji, wartości, umiejętności pracy, zasad moralnych, norm i reguł postępowania. Scharakteryzowano czynniki wpływające na style rodzicielstwa. Określono i scharakteryzowano funkcje współczesnej rodziny ukraińskiej. Ujawniono i scharakteryzowano istotne cechy partnerstwa między rodziną a szkołą w wychowaniu dzieci.

Słowa kluczowe: wychowanie w rodzinie, polityka rodzinna państwa, pozycja rodziców, style wychowania, dzieci, rodzaje relacji rodzinnych, partnerstwo, innowacyjne metody wychowania w rodzinie.

REDAKTORZY OPRACOWANIA:

ANNA PAWLAK, doktor prawa, radca prawny, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie.

BEATA SKWAREK, doktor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, adiunkt, Zakład Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych, Collegium Witelona Uczelnia Państwowa.

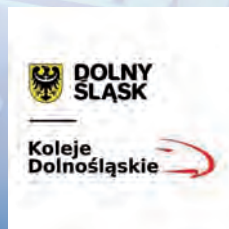
JUSTYNA STADNICZEŃKO, doktor prawa, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

OKSANA PETRENKO, profesor, doktor nauk pedagogicznych, kierownik Katedry Teorii i Metodologii Edukacji, Rówieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny.

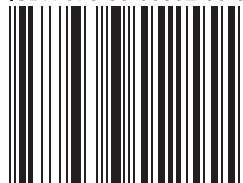

Publikacja stanowi rezultat współpracy wielu ośrodków akademickich, podmiotów edukacyjnych, organizacji społecznych w toczącej się dyskusji na arenie międzynarodowej na temat rozwoju oraz bezpieczeństwa dzieci we współczesnym świecie. Jest to wspólna inicjatywa Collegium Witelona Uczelnia Państwowa i Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie przy współpracy z ukraińskim i niemieckim środowiskiem naukowym prowadzonej od roku 2018.

Publikacja *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne* jest zbiorem opracowań poświęconych złożonym zagadnieniom społeczno-prawnym i problemom związanym z funkcjonowaniem dzieci w środowiskach społecznych, w szczególności rodzinnym oraz szkolnym.

ISBN 978-83-66552-55-5

9 788366 552555